

بررسی تأثیر فرم شهر بر میزان مصرف انرژی در بخش مسکونی مطالعه موردی: شهر همدان

صدیقه لطفی^۱ - استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران
عامر نیک‌پور - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران
محمد سلیمانی - دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۲۳

چکیده

رشد شتابان و فزاینده شهرنشینی و در پی آن افزایش جمعیت شهرها، پیامدهای مختلفی را در زمینه‌های گوناگون به دنبال داشته است. یکی از این پیامدها، رشد صعودی حدود ۲۰ درصدی میزان مصرف و تقاضای انرژی در شهرها در سه دهه اخیر بوده است. طبق آمار منتشرشده از سوی آژانس بین‌المللی انرژی، ایران نهمین کشور تولیدکننده انرژی و دهمین کشور مصرف‌کننده انرژی در جهان است. به این گونه که متوسط مصرف انرژی به ازای هر مترمربع در ایران ۲/۶ برابر متوسط مصرف در کشورهای صنعتی است که در بعضی از شهرهای کشور، این رقم به حدود ۴ برابری رسد. با روند چنین شرایطی شاید باگذشت چند سال و اندی دیگر قادر به صادرات نفت نباشیم. پژوهش حاضر باهدف بررسی تأثیر فرم و بافت شهر بر الگوی مصرف انرژی در شهر همدان صورت گرفته است. پژوهش از نظر ماهیت توصیفی - تحلیلی و بنا بر هدف کاربردی است. روش گردآوری اطلاعات نیز به صورت اسنادی و پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش شهر همدان می‌باشد. تعداد نمونه‌های موردنظر جهت بررسی میزان مصرف انرژی، ۳۸۸ واحد مسکونی موجود در محلات منتخب می‌باشد. جهت تعیین فرم محلات شهر از ۵ متغیر و ۳ شاخص اصلی تراکم، اتصال و اختلاط کاربری در محیط نرم‌افزار GIS استفاده شد. در ادامه به بررسی وجود ارتباط بین متغیرهای تحقیق (مشخصه‌های فرم شهری و ساختمانی به‌عنوان متغیر مستقل و اطلاعات میزان مصرف گاز و برق خانوارها به‌عنوان متغیر وابسته) با استفاده از نرم‌افزار SPSS اقدام شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد که بین فرم شهر و میزان مصرف انرژی رابطه معناداری وجود دارد. به‌گونه‌ای که فرم‌های فشرده شهری با میانگین ۱۳۴۲۲۲۹۸/۶۶ کیلوژول مصرف انرژی، کارآمدترین فرم از نظر مصرف انرژی هستند. در مقابل فرم‌های پراکنده با میانگین ۱۸۲۸۹۸۴۸/۱۰ کیلوژول مصرف انرژی، ناکارآمدترین نوع فرم شهری هستند.

واژگان کلیدی: فرم شهر، الگوی مصرف انرژی، محلات شهری، شهر همدان.

مقدمه

رشد شتابان و فزاینده شهرنشینی و در پی آن افزایش جمعیت شهرها، پیامدهای مختلفی را در زمینه‌های گوناگون به دنبال داشته است (سیفی، ۱۳۹۴: ۱). یکی از این پیامدها، رشد صعودی حدود ۲۰ درصدی میزان مصرف و تقاضای انرژی در شهرها در سه دهه اخیر بوده است (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۸). به‌طور کلی ساکنین شهرها ۸۰٪-۶۰٪ انرژی جهانی را مصرف می‌کنند (Grubler, 1012:1310). که خود از دو جنبه محدود بودن منابع انرژی مورد مصرف و آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی قابل‌تأمل است (سیفی، ۱۳۹۴: ۱). استفاده از منابع تجدید پذیر انرژی و کارا ساختن مصرف انرژی دو راهکار اصلی تحقق پایداری انرژی بوده که منظور از کارایی انرژی، مصرف بهینه و کارآمد انرژی است و هدف کاهش رشد تقاضای انرژی، کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی و به دنبال آن، افزایش عرضه انرژی سالم می‌باشد. مطالعاتی که در جهان آغاز شده، نشان می‌دهد که ویژگی‌های کالبدی محیط در میزان مصرف انرژی مؤثر خواهد بود. با توجه به نقش الگوی طراحی و برنامه‌ریزی شهری در بهینه‌سازی مصرف انرژی، ضوابط و مقررات در سایر کشورها تهیه شده که در کنار مسائل فنی مربوط به ساختمان، حوزه شهرسازی را نیز در برمی‌گیرد (سیفی، ۱۳۹۴: ۱). طبق آمار منتشر شده از سوی آژانس بین‌المللی انرژی، ایران نهمین کشور تولیدکننده انرژی و دهمین کشور مصرف‌کننده انرژی در جهان است (خداکرمی و قبادی، ۱۳۹۵: ۱۳). مصرف انرژی کل ایران ۳/۵ برابر بیشتر از ترکیه، ۱۴/۵ برابر بزرگ‌تر از ژاپن و ۵ برابر بالاتر از میانگین انرژی سالانه جهانی است (Soltani, 2012:44). به این گونه که متوسط مصرف انرژی به ازای هر مترمربع در ایران ۲/۶ برابر متوسط مصرف در کشورهای صنعتی است که در بعضی از شهرهای کشور، این رقم به حدود ۴ برابر می‌رسد (زارع شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸). این در حالی است که بخش ساختمان نیز بیش از یک‌سوم انرژی مصرفی کشور را به خود اختصاص داده است و سیستم‌های گرمایشی و سرمایشی، بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان انرژی ساختمان به شمار می‌روند (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۲). با روند چنین شرایطی شاید باگذشت چند سال و اندی دیگر قادر به صادرات نفت نباشیم (فتحیان پور، ۱۳۸۱: ۲). با توجه اقلیم سرد و خشک شهر همدان و بالا بودن میزان مصرف انرژی‌بخش مسکونی به‌خصوص در فصل سرد سال، لزوم دستیابی به فرم پایدار (فرم شهر و فرم ساختمان) در بهینه‌سازی مصرف انرژی ضروری به نظر می‌رسد. تاکنون موارد مختلفی در ارتباط بین فرم شهر و میزان مصرف انرژی مورد بررسی قرار گرفته است، که همگی بر روی بخش حمل‌ونقل یا در جهت کاهش وابستگی ساختمان‌ها به مصرف انرژی جهت تأمین آسایش مورد نیاز ساکنین (یعنی تأمین نور، دما، تهویه هوا) صورت گرفته است. لذا در این پژوهش، تلاش بر آن بوده تا تأثیر فرم شهر و ویژگی‌های کالبدی ساختمان‌های (فرم ساختمان) مسکونی بر میزان مصرف انرژی در سطح محله و شهر صورت پذیرد. بنابراین این سؤال به وجود می‌آید: آیا رابطه‌ای بین فرم شهر و میزان مصرف انرژی در بخش مسکونی وجود دارد؟

در ارتباط با فرم شهر و مصرف انرژی مطالعاتی انجام گرفته که به آنها اشاره می‌شود.

آسوریو و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان "درک رابطه بین مصرف انرژی و فرم شهری" به این نتیجه رسیدند که انواع ویژگی‌های فرم شهری بر مصرف انرژی تأثیر می‌گذارد. با این وجود برخی از معیارها تأثیر کمتری بر مصرف انرژی دارند، در حالی که شاخص‌های تراکم مانند تراکم جمعیت رابطه قابل توجهی را بر مصرف انرژی نشان می‌دهد. به این گونه که بهره‌وری انرژی، توسط مناطقی با تراکم جمعیتی بالا حاصل می‌شود. اوکایل (۲۰۱۰) در زمینه فرم بهینه ساختمان و کارایی از نظر میزان مصرف انرژی تحقیق نموده است. وی در این تحقیق، با تأکید بر تفاوت‌های موجود در زمینه فرم‌های متناسب برای ساختمان‌ها در عرض‌ها و اقلیم‌های متفاوت جغرافیایی، فرم پیشنهادی خود را برای

1 .Osorio

2 .Okeil

بلوک‌های مسکونی ارائه می‌نماید. فرم پیشنهادی وی، بیشترین میزان جذب نور خورشید در زمستان را فراهم آورده و همچنین از میزان اثر جزیره حرارتی در شهرها می‌کاهد. به‌طور کلی، تأکید اصلی و ویژه این تحقیق بر ساختمان و فرم آن به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر میزان مصرف انرژی می‌باشد. نیک‌پور و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان "تحلیل رابطه میان فرم شهر و مصرف انرژی در بخش مسکن، مورد مطالعه: بابلسر: به این نتیجه رسیدند که رابطه معناداری بین مصرف انرژی و فرم ساختمان وجود دارد. همچنین یافته‌های دیگر پژوهش آن‌ها نشان داده است که اگر در فرم‌های فشرده شهری، بافت فرسوده غالب نباشد میزان مصرف انرژی بسیار کمتر از سایر فرم‌ها است. حاجی پور و فروزان (۱۳۹۳) در مقاله "بررسی تأثیر فرم شهر بر میزان مصرف انرژی عملکردی در بخش مسکونی در شهر شیراز" به این نتیجه رسیدند که بین الگوی سکونت و میزان مصرف انرژی عملکردی، رابطه همبستگی قوی وجود دارد. بین کیفیت بنای ساختمان، نوع سازه و مساحت با میزان مصرف انرژی عملکردی رابطه همبستگی با شدت متوسط برقرار است. همچنین خانه‌های حیاط مرکزی با ۶۵ گیگا ژول بر مترمربع دارای بیشترین سرانه مصرف انرژی عملکردی در بین سایر الگوهاست.

مبانی نظری

در تعریف کلی فرم آمده، الگوی توزیع فضایی فعالیت‌های انسان، در برهه‌ای خاص از زمان (Anderson, 1996:8). لینچ (۱۹۸۱) نیز، فرم شهری را الگوی فضایی عناصر کالبدی بزرگ، ساکن و دائمی در شهر تعریف می‌کند. در مجموع می‌توان گفت، فرم شهری نتیجه گرد هم آمدن مفاهیم و عناصر متعددی از ساختار شهر است، عناصر این مفاهیم ممکن است مواردی مانند، الگوی خیابان، اندازه و شکل بلوک، طراحی خیابان، شکل بندی قطعه، پارک‌ها و فضاهای عمومی و مانند این باشد (رستگار، ۱۳۹۶: ۲۲). تعیین الگوی توسعه شهر، از جمله مواردی می‌باشد که در فرآیند برنامه‌ریزی شهری در مورد آن تصمیم گرفته می‌شود (عباسی و حاجی پور، ۱۳۹۳: ۲۴). در واقع الگوی توسعه هر شهر به‌طور مستقیم با میزان گسترش شهر، نحوه مکان‌یابی ساختمان‌های مسکونی، ویژگی‌های کالبدی ساختمان‌ها ارتباط داشته، که با کمی دقت به ماهیت موارد مذکور، تأثیرگذاری آن‌ها را در میزان مصرف در بخش‌های متخلف انرژی به‌خصوص بخش ساختمان مشخص می‌گردد (frey, 2005:4). جنبش نوشهرسازی، یکی از مبانی فکری پشتیبان موضوع انرژی در حیطه شهرسازی می‌باشد. شهرسازی نوین یا نوشهرسازی، جنبشی در ایالات متحده است که در اوایل دهه ۸۰ ظهور کرد و با بحث درباره رشد حومه شهری در قالب خلق شهرها و مجتمع‌های کوچک، گسترش بی‌رویه شهرها را به چالش کشید. این جنبش به‌هیچ‌وجه نیازهای حیات مدرن و پسامدرن را رد نمی‌کند، بلکه می‌کوشد در جهت رفع آن‌ها راه‌حل‌هایی کالبدی، فنی و... متناسب با حیات انسانی و حفظ محیط‌زیست با تأکید بر جایگاه فراموش شده انسان و نه اتومبیل، بیابد (caves, 2005:332). بررسی منشور نوشهرسازی نشان می‌دهد که این جنبش به‌طور مستقیم بر پایداری و استفاده کمتر از منابع انرژی محدود و تجدید ناپذیر تأکید داشته و توجه به این مهم را در زمره اصول اساسی شکل‌دهی شهرها و اجتماعات زیستی قرار داده است (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۹). برای نمونه در بریتانیا برآورد می‌شود که مصرف انرژی در ساختمان‌ها شامل حدود ۲۹ درصد از کل مصرف انرژی است. این واقعیت، انگیزه‌ای اساسی در تدوین سیاست‌های پایدار بریتانیا محسوب می‌شود که دولت طی آن از بخش ساخت‌وساز و نظام برنامه‌ریزی کشور انتظار دارد که تمامی ساخت‌های جدید را به‌گونه‌ای طراحی و اجرا کند که فاقد هرگونه انتشار دی‌اکسید کربن ناشی از مصارف خانگی باشند (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۴). در واقع یکی از روش‌های کم و یا حتی بی‌هزینه کاهش مصرف انرژی در ساختمان‌ها، روش شهرسازی و معماری می‌باشد. روش‌های شهرسازی و معماری کاهش‌دهنده مصرف انرژی، روش‌های پایداری بوده و چه از نظر اقتصادی و چه از نظر زیست‌محیطی مناسب‌تر از دیگر روش‌های می‌باشند

(نصراللهی، ۱۳۹۰: ۴). به طور کلی می توان اذعان کرد که مطالعات مرتبط با سنجش ارتباط میان فرم شهری و الگوی مصرف انرژی هنوز در سطح آنچه می توان آن ها را جنبه های محلی مؤثر بر الگوی فرم شهری نامید، مانند فرم فیزیکی ساختمان ها هم چون اندازه زیربنا و عرصه بنا، تعداد طبقات و نوع واحدهای مسکونی مانند خانه های مستقل، نیمه مستقل و ردیفی و غیره همچنان در مراحل اولیه قرار دارند چنین جنبه هایی در کل به ابعاد تراکم و مورفولوژی شهری نیز مرتبط می باشند. با توجه به این که ساختمان ها هیچ وقت صد در صد عایق بندی نیستند، مصرف انرژی و کارایی ساختمان ها نیز بی شک به فرم فیزیکی آن ها مرتبط است. مصرف انرژی با توجه به از دست رفتن گرما به دلیل نوع اسکلت ساختمان، مسئله ای کاملاً شناخته شده و در صورت یکسان بودن تأثیر دیگر عوامل، مبانی بالقوه مفیدی برای پیش بینی و مقایسه الگوی مصرف انرژی در ساختمان ها می باشد (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۴).

روش پژوهش

در پژوهش حاضر ترکیبی از روش های توصیفی - تحلیلی و مطالعه میدانی استفاده شده است. در ابتدای کار با استفاده از اطلاعات بلوک های آماری مرکز آمار ایران و شیپ فایل شبکه معابر شهر همدان که در محیط GIS طبقه بندی شدند، به تعیین فرم محلات از نظر پراکندگی و فشردگی پرداخته شد. در واقع برای تعیین فرم محلات از ۷ متغیر و چهار شاخص اصلی تراکم، اتصال، تمرکز و اختلاط کاربری استفاده شد و برای بی مقیاس سازی شاخص ها از روش بهنجار سازی فازی در نرم افزار Excel بهره گرفته شد. در بخش دوم به نمونه گیری و تعیین محدوده مطالعاتی در شهر همدان پرداخته شد. سپس به منظور تکمیل پایگاه داده به انجام مطالعات میدانی برای گردآوری کیفیت ساختمان و میزان مصرف انرژی بر اساس قبوض برق و گاز خانوار در سطح محلات منتخب پرداخته شد. روش نمونه گیری در این پژوهش، به صورت خوشه بندی چند مرحله ای بدین صورت که پرسشنامه ها به صورت تصادفی در بین شهروندان هر محله بر اساس تعداد مسکن هر محله، پخش شده است. برای تعیین حجم نمونه با توجه به نامحدود بودن جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شده است و حجم نمونه برابر با ۳۷۸ واحد مسکونی به دست آمد ولی برای جلوگیری از ریزش اقدام به برداشت اطلاعات مربوط به ۳۸۸ واحد مسکونی شد. روایی پرسشنامه بر اساس اعتبار صوری و پایایی آن از طریق ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۷۲۳ محاسبه گردید. همچنین برای تبدیل واحدهای برق و گاز برداشت شده از قبوض (برق و گاز) خانوار به واحد انرژی از رابطه: هر یک کیلووات ساعت برابر است با $3/6 \times 10^6$ ژول برای مصرف برق و برای مصرف گاز، با توجه به این که هر یک مترمکعب گاز طبیعی ۸۲۰۰ کیلوکالری انرژی دارد و هر کیلوکالری انرژی مقدار ۳۴۳۰/۸ کیلوژول انرژی دارد، از این رابطه بهره گرفته شد. در ادامه کار برای تحلیل رابطه میان فرم و انرژی از آزمون های آماری ضریب همبستگی پیرسون، اتا و آزمون t دونمونه ای مستقل در نرم افزار SPSS استفاده شد.

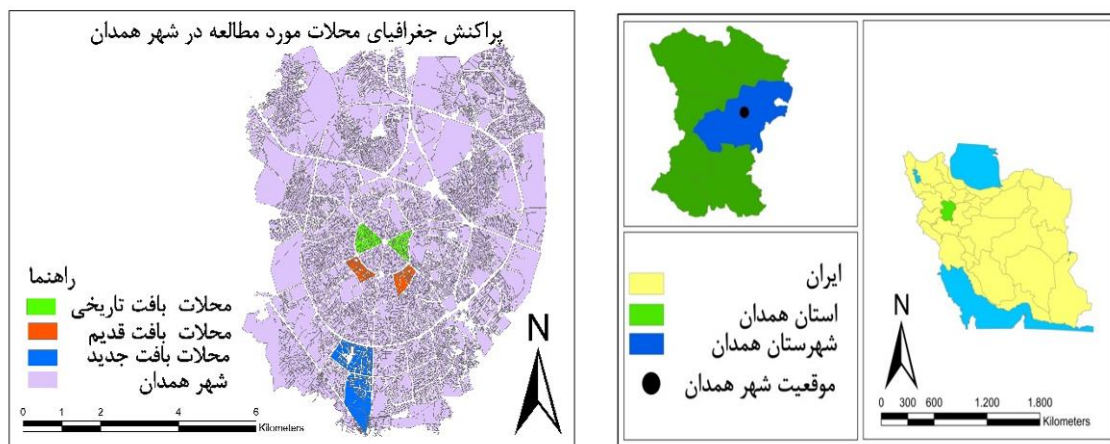
جدول شماره ۱. شاخص های تعیین فرم محلات شهر

شاخص	زیر شاخص	نحوه محاسبه	توضیحات	منبع
تراکم	تراکم ناخالص مسکونی	$PD = \frac{\text{جمعیت منطقه}}{\text{مساحت منطقه}}$	به معنای جمعیت در واحد سطح و معمولاً نفر در هکتار است.	(نیک پور و همکاران، ۱۳۹۷)
	تراکم مسکونی		به طور معمول این شاخص را در قلمرو شهر یا مناطق درون شهری تراکم ناخالص مسکونی نیز می گویند. این شاخص حاصل تقسیم جمعیت بر مساحت جغرافیایی مورد نظر (ناحیه، شهر، محله) می باشد.	(رضازاده و همکاران، ۱۳۹۵) (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۵)
تراکم	تراکم کلی مسکونی	$TRD = \frac{\text{تعداد واحدهای مسکونی منطقه}}{\text{مساحت منطقه}}$	این شاخص، حاصل تقسیم تعداد واحدهای مسکونی منطقه مورد نظر بر مساحت جغرافیایی همان منطقه می باشد.	(نیک پور و همکاران، ۱۳۹۷) (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۶)
	تراکم ساختمانی	$FAR = \frac{\text{مساحت زیربنا (طبقات در)}}{\text{مساحت منطقه}}$	تراکم ساختمانی برابر است با نسبت سطح زیربنای ساختمان (در تمام طبقات) به مساحت قطعه زمین.	(نیک پور و همکاران، ۱۳۹۷) (نیک پور و همکاران، ۱۳۹۶)

(نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۷) (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۶)	منظور، نسبت مساحت خیابان منطقه، به کل مساحت خیابان شهر می‌باشد. هرچه مقدار این مساحت بالاتر باشد سهم منطقه از کل شبکه ارتباطی شهر بیشتر است.	$C = \frac{\text{مساحت شبکه ارتباطی منطقه}}{\text{کل مساحت شبکه ارتباطی}}$	نسبت شبکه ارتباطی کل	اتصال
(پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۴) (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۹۰) (لطفی و همکاران، ۱۳۸۷)	روش نسبت مساحت کاربری‌ها با استفاده از شاخص آنتروپی شانون استفاده شده است. شاخص آنتروپی روشی برای اندازه‌گیری تغییرات، پراکندگی یا تنوع است و نشان‌دهنده مقداری است که کاربری‌ها به صورت ناهمگن در یک محله توزیع یا پخش شده‌اند. مقدار صفر نشان‌دهنده همگونی است و وقتی اتفاق می‌افتد که تمام کاربری‌های در منطقه از یک نوع باشند. مقدار یک به معنی ناهمگونی کامل است؛ یعنی منطقه موردنظر دارای توزیع یکنواختی از نظر کاربری‌ها مختلف است.	$H1 = \frac{-\sum_{i=1}^m (P_i) * \ln(P_i)}{\ln(m)}$	اختلاط کاربری	اختلاط

محدوده مورد مطالعه

محدوده مکانی تحقیق، شهر همدان است. این شهر با وسعتی حدود ۷۲۵۳ هکتار (ساعد نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۶). در سال ۱۳۹۵ دارای جمعیتی بالغ بر ۵۴۸۳۷۳ نفر می‌باشد (مرکز آمار ۱۳۹۵). این شهر از شمال با کبودرآهنگ و رزن، از شرق با استان مرکزی و از جنوب با ملایر و توپسرکان و از غرب هم با بهار هم‌مرز است (صفی و نظریان، ۱۳۹۳: ۵۶). محدوده مورد مطالعه تمام نواحی شهر همدان است. که دربرگیرنده ۴ منطقه، ۱۲ ناحیه و ۷۵ محله می‌باشد. با توجه گسترده بودن محدوده مورد مطالعه، از میان محلات شهر همدان ۶ محله به عنوان محلات منتخب برای مطالعه انتخاب گردیدند. ذکر این نکته نیز ضروری که سعی گردید که با توجه به بافت شعاعی شهر همدان، پراکنش محلات به گونه‌ای باشد که ۲ محله از بافت تاریخی، ۲ محله از بافت قدیمی و در نهایت ۲ محله از بافت جدید انتخاب شوند. در مجموع می‌توان گفت این محلات منتخب به عنوان نماینده‌ای از محلات واقع در بافت‌های مختلف اعم از بافت مرکزی (تاریخی)، میانی (قدیمی)، و بافت پیرامونی (جدید) هستند. شکل شماره (۱)

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

در پژوهش حاضر برای مشخص کردن فرم محلات منتخب از ۳ شاخص اصلی فرم، یعنی اختلاط کاربری، تراکم و اتصال استفاده شده است. در مجموع هر کدام از این شاخص‌های موردنظر به زیرشاخه‌هایی تقسیم شدند که در ادامه به تفصیل وضعیت هر یک از این شاخص‌ها در سطح محلات منتخب پرداخته شده است.

❖ تراکم

تراکم جمعیت

در رابطه با تراکم جمعیت می‌توان گفت طبق تجزیه و تحلیل انجام شده، تراکم جمعیت در سطح محلات منتخب متوسط تا زیاد است؛ پرتراکم‌ترین محلات، محله حمام قلعه است که ۲۷۳ نفر در هکتار جمعیت دارد. و محله برج قربان کم تراکم‌ترین محله، از بین محلات منتخب است که مقدار تراکم آن ۱۳۰ نفر در هکتار می‌باشد.

تراکم کلی مسکونی

طبق محاسبات انجام شده محلات حمام قلعه و سعیدیه هرکدام به ترتیب با ۸۶/۲۳ و ۷۷/۰۱ واحد مسکونی در هر هکتار بیشترین تراکم کلی مسکونی را در بین محلات منتخب دارا می‌باشند که این امر گویایی این است که این محلات بافت متراکم‌تری نسبت به سایر محلات منتخب دارند. همچنین محله برج قربان با ۴۰/۴۰ واحد مسکونی در هر هکتار، پایین‌ترین تراکم را در بین محلات سایر محلات دارد.

تراکم ساختمانی

در این پژوهش درصد تراکم ساختمانی مسکونی بررسی شده ارزیابی شده است. با توجه به جدول شماره ۲ محله حمام قلعه با رقم ۹۰/۰۱ در رتبه نخست قرار دارد که نشان‌دهنده تراکم بیشتر و فشرده‌تری از ساختمان‌های مسکونی در سطح این محله می‌باشد. همچنین محله سعیدیه با رقم ۸۵/۴۰ در رتبه دوم قرار دارد. و محله برج قربان با ۳۶/۴۳ دارای کمترین درصد از تراکم ساختمانی می‌باشد که نشان‌دهنده تراکم پراکنده‌تری از ساختمان‌های مسکونی می‌باشد.

جدول شماره ۲. توزیع تراکم در سطح محلات منتخب

ردیف	نام محلات	تراکم جمعیت	تراکم کلی مسکونی	درصد تراکم ساختمانی
۱	حاجی	۲۲۰/۹۴	۶۹/۴۱	۶۵/۰۲
۲	حمام قلعه	۲۷۳/۳۲	۸۶/۲۳	۹۰/۰۱
۳	برج قربان	۱۳۰/۹۴	۴۰/۴۰	۳۶/۴۳
۴	چرچره	۱۶۴/۰۵	۵۵/۳۱	۶۰/۶۷
۵	سعیدیه	۲۳۶/۲۱	۷۷/۰۱	۸۵/۱۴
۶	استادان	۱۷۶/۶۷	۵۵/۵۳	۵۶/۲۱

❖ اتصال

مفهوم عینی اتصال به معنی ارتباط فضایی است؛ بدین معنا که هر چه مقدار اتصال بیشتر باشد، تعداد ارتباطات فضای مدنظر و دیگر فضاها بیشتر است. و همچنین هرچه قدر میزان اتصال بیشتر باشد به معنی این است که در سطح محلات بلوک‌های ساختمانی بیشتری گنجانده شده است، که این خود یکی از رهیافت‌های مهم در فرم‌های فشرده شهری است که در نتیجه به کاهش میزان مصرف انرژی منجر می‌شود.

نسبت شبکه ارتباطی کل

همان‌گونه که از جدول شماره ۳ مشخص است، محله سعیدیه با رقم ۰/۲۱۴ بیشترین سهم از شبکه ارتباطی محلات را دارا می‌باشد، در مقابل محله چرچره با عدد ۰/۱۱۷ کمترین سهم از شبکه ارتباطی کل محلات را به خود اختصاص داده است.

جدول شماره ۳. انواع اتصال در سطح محلات منتخب

ردیف	نام محلات	نسبت شبکه ارتباطی کل	ردیف	نام محلات	نسبت شبکه ارتباطی کل
۱	حاجی	۰/۱۴۱	۴	چرچره	۰/۱۱۷
۲	حمام قلعه	۰/۱۵۵	۵	سعیدیه	۰/۲۳۸
۳	برج قربان	۰/۱۳۲	۶	استادان	۰/۲۱۴

❖ اختلاط کاربری

به مکان‌یابی انواع مختلف کاربری‌ها (مسکونی، تجاری، اداری، تفریحی، و غیره) در کنار همدیگر اشاره دارد که می‌تواند در مقیاس‌های متنوعی شامل اختلاط در درون ساختمان‌ها (مانند خرده‌فروشی در طبقه همکف و ادارات و ساکنان در طبقات بالا)، یا اختلاط در درون خیابان‌ها و یا در داخل محلات مسکونی قابلیت اجرا شدن داشته باشد. (قدمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸). در این پژوهش برای ارزیابی اختلاط کاربری از شاخص کثرت یا تراکم کاربری‌ها، نشان‌دهنده حجم یا مقدار اختلاط کاربری‌ها، استفاده شده است. همچنین برای این پژوهش از میان روش‌های تعیین کثرت یا تراکم، روش نسبت مساحت کاربری‌ها با بهره‌گیری از شاخص آنتروپی شانون در نظر گرفته شد. شاخص آنتروپی شانون، روشی برای اندازه‌گیری تغییرات، پراکندگی یا تنوع (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۵).

$$\text{انتروپی شانون} = - \sum_{i=1}^n p \times \ln(pi). G = \frac{H}{\ln k}$$

در این فرمول P_i نسبت مساحت هر کاربری از مساحت کل کاربری‌های محله و K ، تعداد کاربری‌ها در محله است. با توجه به محاسبات انجام‌شده در سطح محلات منتخب، میزان اختلاط کاربری فقط در سطح محله استادان دارای توزیع یکنواخت‌تری از کاربری‌ها در مقایسه با دیگر محلات است. جدول شماره ۴ اختلاط کاربری در سطح محلات منتخب را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۴. اختلاط کاربری در سطح محلات منتخب

ردیف	نام محلات	اختلاط کاربری	ردیف	نام محلات	اختلاط کاربری
۱	حاجی	۰/۲۵۴	۴	چرچره	۰/۲۷۴
۲	حمام قلعه	۰/۲۸۷	۵	سعیدیه	۰/۳۰۵
۳	برج قربان	۰/۲۵۳	۶	استادان	۰/۳۶۴

تعیین فرم محلات

برای تعیین فرم محلات منتخب ۵ شاخص به‌کاررفته و با بهره‌گیری از روش بهنجار سازی فازی امتیازات هر محله بر اساس شاخص‌های بالا محاسبه شده است.

$$Positive = \frac{X_{ij} - \min(x_{ij})}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})}$$

$$Negative = \frac{\max(x_{ij}) - x_{ij}}{\max(x_{ij}) - \min(x_{ij})}$$

در این فرمول X_{ij} مقدار هر شاخص در محله موردنظر

$\max(X_{ij})$ ، ماکزیمم مقدار هر شاخص در سطح کل محلات

$\min(X_{ij})$ ، مینیمم مقدار هر شاخص در سطح کل محلات

برای استفاده از رابطه بالا، بسته به جهت هر شاخص (مثبت یا منفی)، از رابطه مثبت یا منفی روش بهنجار سازی فازی استفاده می‌شود. بر اساس امتیازات به‌دست‌آمده در جدول شماره ۵، محله سعیدیه با امتیاز ۰/۵۶۱ در رتبه نخست قرار

دارد.

جدول شماره ۵. امتیاز بهنجار سازی فازی در سطح محلات منتخب

ردیف	نام محلات	امتیاز بهنجار سازی فازی	ردیف	نام محلات	امتیاز بهنجار سازی فازی
۱	حاجی	۰/۲۹۱	۴	چرچره	۰/۱۴
۲	حمام قلعه	۰/۵۱۸	۵	سعیدیه	۰/۵۶۱
۳	برج قربان	۰/۰۲۵	۶	استادان	۰/۴۰۲

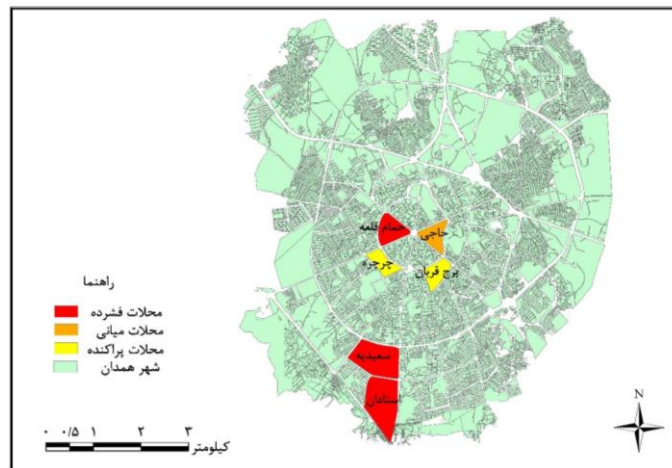
برای طبقه‌بندی نهایی فرم از فرمول فاصله تعیین طبقات استفاده شد. بر اساس این فرمول ابتدا بزرگ‌ترین عدد هر طبقه تراکم را منهای کوچک‌ترین عدد همان طبقه نموده و سپس آن را بر تعداد طبقات تقسیم می‌نماییم. همان‌گونه که از جدول شماره ۶ مشخص است، محلات به ۳ نوع فرم (پراکنده، میانی، فشرده) تقسیم شدند. که در این میان محلات برج قربان و چرچره دارای بافت پراکنده، محله حاجی دارای بافت میانی و نهایتاً محلات سعیدیه، استادان و حمام قلعه دارای بافت فشرده هستند. شکل شمار (۲) طبقه‌بندی فرم محلات.

MAX-MIN

$$K = \text{فاصله تعیین طبقات}$$

جدول شماره ۶. طبقه‌بندی فرم محلات منتخب

محلات	دامنه تغییرات	دامنه طبقاتی	نوع فرم
برج قربان، چرچره	۰/۱۷۸	۰/۰۲۵ - ۰/۲۰۳	پراکنده
حاجی	۰/۱۷۸	۰/۲۰۳ - ۰/۳۸۱	میانی (نیمه پراکنده، نیمه فشرده)
سعیدیه، استادان، حمام قلعه	۰/۱۷۸	۰/۳۸۱ - ۰/۵۶۱	فشرده

شکل شماره ۲. طبقه‌بندی فرم محلات منتخب از شهر همدان

در رابطه با تحلیل همبستگی باید گفت که با توجه به ماهیت متغیرهای دخیل در محاسبات، از ۳ نوع ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t تک نمونه‌ای مستقل و اتا کمک گرفته شده است. با مبنا قرار دادن جدول شماره (۷)، می‌توان در مورد تحلیل ضرایب همبستگی جدول شماره (۸ و ۹) قضاوت کرد.

جدول شماره ۷. تفسیر ضرایب همبستگی

ضریب همبستگی	تفسیر
۰/۱ - ۰/۰	خیلی اندکی و قابل چشم‌پوشی
۰/۳ - ۰/۱	اندک

متوسط	۰/۵ - ۰/۳
زیاد	۱/۰ - ۰/۵

همان گونه که در جدول شماره ۸ مشاهده می شود مؤلفه های مربوط به فرم ساختمان در محلات منتخب از طریق آزمون پیرسون مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج نشان می دهد که بین متغیر مساحت زیربنا (متغیر مستقل) و متغیرهای وابسته مصرف برق (۰/۱۴۷)، مصرف گاز (۰/۳۴۰) و مصرف انرژی (۰/۲۲۸) همبستگی مثبت و معنی داری وجود دارد. همچنین بین متغیر عمر ساختمان (متغیر مستقل) و متغیرهای وابسته مصرف برق (۰/۱۳۱)، مصرف گاز (۰/۳۵۰) و مصرف انرژی (۰/۱۸۲) همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. یعنی اینکه با افزایش عمر ساختمان میزان مصرف برق، گاز و مصرف انرژی افزایش می یابد. از سوی دیگر همبستگی منفی و معنی داری میان مصرف انرژی (متغیر وابسته) و متغیر تعداد طبقات (۰/۱۰۸-) وجود دارد. یعنی با افزایش تعداد طبقات مصرف انرژی کاهش می یابد. بررسی ها نشان می دهد که بین تعداد اتاق در واحد مسکونی (۰/۱۹۱)، تعداد پنجره در واحد مسکونی و مصرف انرژی همبستگی مثبت و معنی داری وجود دارد. (جدول ۸).

جدول شماره ۸. نتایج حاصل از تفسیر ضرایب همبستگی پیرسون (متغیرهای مساحت، عمر ساختمان، تعداد طبقات، و تعداد پنجره)

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	Sig	تفسیر	
				قابل چشم پوشی	اندک
مساحت زیر	میانگین مصرف برق	۰/۱۴۷	۰/۰۰۴	*	متوسط
بنا	میانگین مصرف گاز	۰/۳۴۰	۰/۰۰۰	*	زیاد
عمر	میانگین مصرف انرژی	۰/۲۲۸	۰/۰۰۰	*	متوسط
ساختمان	میانگین مصرف برق	۰/۱۳۱	۰/۰۱۰	*	متوسط
ساختمان	میانگین مصرف گاز	۰/۳۵۰	۰/۰۰۰	*	زیاد
ساختمان	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۸۲	۰/۰۰۰	*	متوسط
تعداد طبقات	میانگین مصرف انرژی	-۰/۱۰۸	۰/۰۳۴	*	متوسط
تعداد اتاق	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۹۱	۰/۰۳۳	*	متوسط
تعداد پنجره	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۰۹	۰/۰۳۳	*	متوسط

نتایج آزمون اتا نشان می دهد که هر یک از متغیرهای ارتباط ساختمان با فضای اطراف، مصالح ساختمانی، نوع اسکلت، جهت نما، نوع واحد مسکونی، نوع پنجره، عایق بندی دیوار، نوع دیوار و فرم شهر رابطه همبستگی اندک با میزان مصرف انرژی دارند، در مقابل متغیر عایق پشت بام با میزان مصرف انرژی رابطه همبستگی متوسط دارد (جدول ۹).

جدول شماره ۹. نتایج حاصل از تفسیر ضرایب همبستگی آزمون اتا (متغیرهای مصالح ساختمانی، نوع اسکلت، عایق پشت بام و ...)

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	Sig	تفسیر	
				قابل چشم پوشی	اندک
ارتباط ساختمان با فضای اطراف	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۸۶	۰/۰۱۰	*	متوسط
مصالح ساختمانی	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۶۳	۰/۰۲۷	*	متوسط
نوع اسکلت	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۳۴	۰/۰۱۸	*	متوسط
نوع عایق پشت بام	میانگین مصرف انرژی	۰/۴۶۴	۰/۰۰۰	*	زیاد
جهت نما	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۶۱	۰/۰۴۲	*	متوسط
نوع واحد مسکونی	میانگین مصرف انرژی	۰/۲۰۳	۰/۰۰۰	*	متوسط
نوع پنجره (دوچاره یا معمولی)	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۷۰	۰/۰۰۱	*	متوسط
عایق بندی دیوار	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۳۶	۰/۰۰۷	*	متوسط
نوع دیوار (دوچاره یا معمولی)	میانگین مصرف انرژی	۰/۲۱۴	۰/۰۰۰	*	متوسط
فرم شهر	میانگین مصرف انرژی	۰/۱۲۲	۰/۰۵۱	*	متوسط

نتایج حاصل از آزمون t میان متغیرهای پژوهش

همان طور که در جدول شماره ۱۰ مشاهده می‌شود ۵ مؤلفه مربوط به فرم ساختمان در بین محلات منتخب از طریق آزمون t مورد آزمون قرار گرفتند. نتایج نشان داد که بین میانگین مصرف انرژی در واحدهای مسکونی آپارتمانی (میانگین ۱۲۳۱۱۹۶۲/۷۰) و غیر آپارتمانی (میانگین ۱۷۷۷۱۸۲۲/۷۱) تفاوت وجود دارد یعنی این که میانگین مصرف انرژی در واحدهای مسکونی غیر آپارتمانی بیشتر است و این تفاوت با توجه به آزمون t معنی‌دار (سطح معنی‌داری ۰/۰۵) است. از نتایج دیگر پژوهش این بود که بین واحدهای مسکونی شخصی و استیجاری از نظر میزان مصرف انرژی تفاوت معناداری وجود ندارد. و این دو گروه از نمونه‌ها با سطح اطمینان ۹۵ درصد در میانگین مصرف انرژی (شخصی ۱۴۲۴۲۲۹۹/۴۲ کیلوژول و استیجاری ۱۴۲۳۶۴۷۹/۸۱ کیلوژول) با هم مشابه هستند. بررسی‌های دیگر از پژوهش نشان دهنده آن است که میانگین مصرف انرژی در واحدهای مسکونی که دارای پنجره دوجداره هستند (با ۱۰۶۵۵۹۵۳/۶۵ کیلوژول) کمتر و پایین‌تر از واحدهای مسکونی با پنجره معمولی (۱۵۸۳۵۰۸۱/۲۱ کیلوژول) است. آزمون t نشان می‌دهد که در سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ این تفاوت در میزان مصرف انرژی معنی‌دار است. همچنین نتایج آزمون t نشان می‌دهد که میانگین مصرف انرژی در واحدهای مسکونی با دیوارهای دوجداره پایین‌تر از واحدهای مسکونی با دیوار معمولی است که این میانگین برای دیوارهای دوجداره ۱۰۶۳۷۱۰۴/۶۵ کیلوژول و برای دیوارهای معمولی ۱۶۴۷۷۸۴۷/۵۰ کیلوژول است. پس طبق شواهد، این آزمون وجود تفاوت در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ را تأیید می‌کند. در پایان به بررسی وجود تفاوت در بین واحدهای مسکونی با دیوارهای عایق‌بندی شده پرداخته شد؛ نتایج نشان می‌دهد بین واحدهای مسکونی دارای دیوار عایق‌بندی شده و واحدهایی با دیوار بدون عایق از نظر میانگین مصرف انرژی تفاوت معناداری وجود دارد. به طوری که میانگین مصرف انرژی در واحدهای مسکونی با دیوار عایق‌بندی شده ۵۸۳۳۷۹۵/۴۶ کیلوژول کمتر از واحدهای با دیوارهای معمولی می‌باشد.

جدول شماره ۱۰. نتایج آزمون t دو نمونه‌ای مستقل بین متغیرهای فرم و مصرف انرژی

ردیف	متغیر مستقل	متغیر وابسته	گروه‌ها	میانگین مصرف انرژی (کیلوژول)	مقدار T	Sig
۱	نوع واحد مسکونی	مصرف انرژی	آپارتمان	۱۲۳۱۱۹۶۲/۷۰	-۴/۰۶۶	۰/۰۰۰
			غیر آپارتمانی	۱۷۷۷۱۸۲۲/۷۱		
۲	نوع مالکیت	مصرف انرژی	شخصی	۱۴۲۴۲۲۹۹/۴۲	۰/۰۸۰	۰/۷۶۵
			استیجاری	۱۴۲۳۶۴۷۹/۸۱		
۳	نوع پنجره	مصرف انرژی	دوجداره	۱۰۶۵۵۹۵۳/۶۵	-۳/۳۸۴	۰/۰۰۱
			معمولی	۱۵۸۳۵۰۸۱/۲۱		
۴	نوع دیوار	مصرف انرژی	دوجداره	۱۰۶۳۷۱۰۴/۶۵	-۴/۱۱۴	۰/۰۰۰
			معمولی	۱۶۴۷۷۸۴۷/۵۰		
۵	عایق‌بندی	مصرف انرژی	دارای عایق	۹۳۳۹۷۰۲/۳۳	-۲/۶۹۸	۰/۰۰۷
			بدون عایق	۱۵۱۷۳۴۹۷/۷۹		

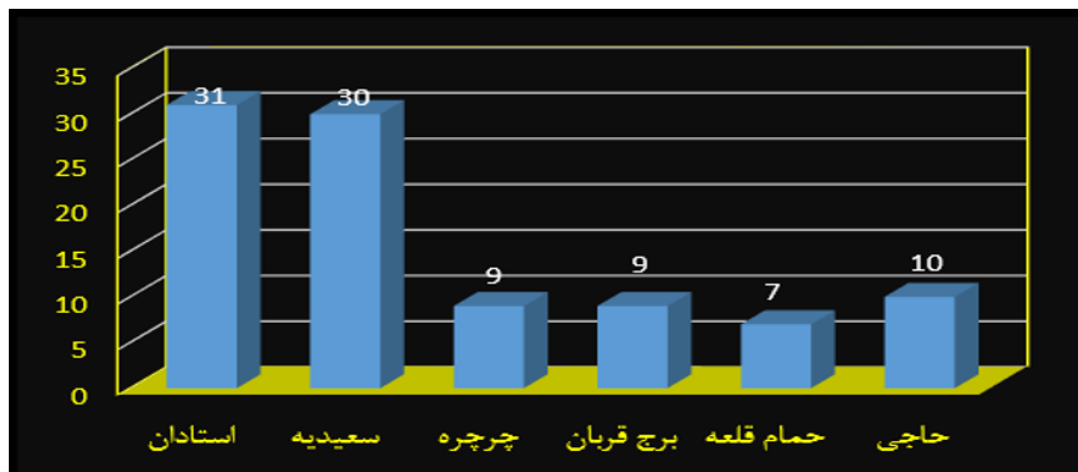
میانگین مصرف انرژی در میان فرم‌های مختلف

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بین فرم‌های مختلف شهری و مصرف انرژی رابطه وجود دارد. به طوری که فرم‌های فشرده شهری که شامل ۳ محله استادان، سعیدیه، و حمام قلعه است با میانگین ۱۳۴۲۲۲۹۸ کیلوژول مصرف انرژی، کمترین میزان مصرف انرژی را نسبت به سایر فرم‌های شهری به خود اختصاص داده است. به همین دلیل می‌توان این فرم را کارآمدترین گونه فرم شهری از نظر میزان مصرف انرژی دانست. نکته‌ای که در اینجا وجود دارد این است که با توجه به جدول شماره ۵ محله استادان امتیاز کمتری را از میزان فشردگی نسبت به دو محله سعیدیه و حمام قلعه به خود

اختصاص داده است. ولی با نظر به این نکته که این محله در بافت جدید شهر قرار گرفته است و دارای ساختمان‌های بیشتری با عمر کمتر از ۱۰ سال است. (شکل شماره ۳ که عمر ساختمان‌های کمتر از ۱۰ سال نمونه‌ها را نشان می‌دهد). این محله از نظر میزان مصرف انرژی با محله سعیدیه تا حدودی در یک سطح باشد. در مقابل محله حمام قلعه در میان سایر بافت‌های فشرده، داری بیشترین میزان مصرف انرژی است، که شاید یکی از دلایل مصرف زیاد انرژی در این محله، قرارگیری این محله در بافت تاریخی شهر باشد که اکثر ساختمان‌های مسکونی دارای بافتی فرسوده هستند. در خصوص مصرف انرژی در بافت میانی، همان‌طور که از جدول شماره ۱۱ برمی‌آید، این بافت با میانگین ۱۵۲۱۷۴۰۳ کیلوژول مصرف انرژی در رتبه دوم از نظر میزان مصرف انرژی قرار دارد. و در نهایت بیشترین میزان مصرف انرژی به بافت پراکنده شهری اختصاص دارد. که میانگین مصرف انرژی در این فرم برابر است با ۱۸۲۸۹۸۴۸/۱۰ کیلوژول. پس می‌توان گفت که ناکارآمدترین نوع بافت شهری از نظر میزان مصرف انرژی بافت‌های پراکنده شهری هستند.

جدول شماره ۱۱. میانگین مصرف انرژی با واحد کیلوژول، کیلووات، مترمکعب به تفکیک فرم‌های مختلف شهری

فرم پراکنده	فرم میانی	فرم فشرده	مصرف انرژی
۱۸۲۸۹۸۴۸/۱۰	۱۵۲۱۷۴۰۳	۱۳۴۲۲۲۹۸/۶۶	میانگین مصرف انرژی (کیلوژول)
۴۰۵/۹۳	۳۰۵/۸۶	۲۶۰/۴۸	میانگین مصرف انرژی برق (کیلووات)
۴۲۸/۴۸	۳۷۲/۵۷	۳۲۰/۲۸	میانگین مصرف انرژی گاز (مترمکعب)

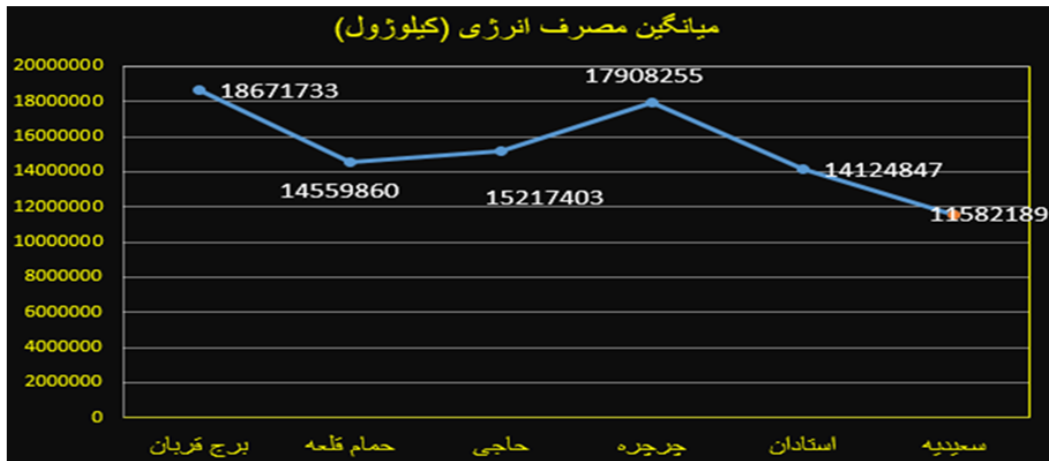
شکل شماره ۳. تعداد ساختمان‌های با عمر کمتر از ۱۰ سال در بین محلات منتخب

مقایسه میانگین مصرف انرژی در محلات منتخب

نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که میانگین مصرف انرژی در سطح محلات منتخب تا حدودی متفاوت است. سعیدیه با میانگین ۱۱۵۸۲۱۸۹ کیلوژول مصرف انرژی، پایین‌ترین میزان مصرف انرژی را در بین محلات منتخب به خود اختصاص داده است. در مقابل محله برج قربان با میانگین ۱۸۶۷۱۷۳۳ کیلوژول بالاترین میزان مصرف انرژی را داشته است.

جدول شماره ۱۲. میانگین مصرف انرژی در محلات منتخب

ردیف	نام محلات	میانگین مصرف انرژی	ردیف	نام محلات	میانگین مصرف انرژی
۱	برج قربان	۱۸۶۷۱۷۳۳	۴	چرچره	۱۷۹۰۸۲۵۵
۲	حمام قلعه	۱۴۵۵۹۸۶۰	۵	سعیدیه	۱۴۱۲۴۸۴۷
۳	حاجی	۱۵۲۱۷۴۰۳	۶	استادان	۱۱۵۸۲۱۸۹

شکل شماره ۴. میانگین مصرف انرژی در بین محلات منتخب

نتیجه گیری

بهینه‌سازی مصرف انرژی، علاوه بر نقش عمده‌ای که در توسعه اقتصادی کشور خواهد داشت، باعث کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از مصرف بی‌رویه انرژی خواهد شد. در کشورهای صنعتی، با تدوین برنامه‌های درازمدت و بر اساس پشتوانه فرهنگی، کاهش مصرف انرژی مورد تأکید قرار گرفته و بدین ترتیب بخش قابل ملاحظه‌ای از انرژی به بخش صنعت و تولید اختصاص داده می‌شود. آمارها نشان می‌دهند که مصرف انرژی در بخش مسکن در ایران بهینه نبوده و قابلیت صرفه‌جویی در این بخش وجود دارد. در بخش ساختمان، رعایت مبحث ۱۹ مقررات ساختمانی، یکی از نکات ضروری به شمار می‌رود. علاوه بر آن، لازم است به مقیاس فراتر از ساختمان، یعنی حوزه شهرسازی نیز توجه شود. یکی از مهم‌ترین اقدامات در این زمینه توجه خاص به بازنگری مجدد فرم و عملکرد شهری است. هدف اصلی این پژوهش بررسی تأثیر فرم شهر بر الگوی مصرف انرژی بود. بدین منظور محلات منتخب بر اساس ۵ متغیر و ۳ شاخص اصلی تراکم، اتصال و اختلاط کاربری در سطح فرم فشرده، فرم میانی و فرم پراکنده طبقه‌بندی شدند سپس به انجام مطالعات میدانی در خصوص میزان مصرف انرژی خانوار در سطح محلات پرداخته شد. نتایج نشان داد فرم فضایی و شکل شهر از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در میزان مصرف انرژی در بخش مسکونی است. به این گونه که محلات استادان، سعیديه و حمام قلعه که فرم فشرده‌تری نسبت به سایر محلات داشته‌اند، با میانگین $13422298/66$ کیلوژول مصرف انرژی، کارآمدترین نوع فرم شهری بوده‌اند. و محله حاجی که دارای بافت میانی بوده است میانگین میزان مصرف انرژی آن برابر است با 15217403 کیلوژول. و در نهایت $18289848/10$ کیلوژول مصرف انرژی، به محله برج قربان و چرچره اختصاص دارد. که می‌توان گفت این محلات ناکارآمدترین محله از نظر مصرف انرژی در بین محلات مورد مطالعه تحقیق بوده‌اند. همچنین بررسی رابطه بین مصرف انرژی و فرم ساختمان‌های مسکونی محلات نشان داد، استفاده از عایق‌بندی با توجه به شرایط آب و هوایی منطقه می‌تواند راهی برای کاهش مصرف انرژی در بخش مسکونی باشد. به این گونه که واحدهای مسکونی مجهز به عایق‌بندی با میانگین مصرف انرژی $9339702/33$ کیلوژول جزء مساکن با مصرف پایین انرژی به شمار می‌روند. از دیگر نکاتی که در بحث انرژی و ساختمان باید به آن توجه خاص نمود استفاده از دیوار دوجداره است. نتایج بررسی در محلات منتخب نشان داد که میانگین مصرف انرژی در دیوارهای دوجداره برابر است با $10637104/65$ کیلوژول. دیوارهای دوجداره در گرمایش ساختمان نقشی اساسی در کاهش مصرف انرژی دارد. همچنین انرژی مصرفی در واحدهای مسکونی که از پنجره دوجداره استفاده می‌کنند 5179128 کیلوژول کمتر از واحدهای مسکونی با پنجره معمولی، انرژی مصرف نموده‌اند. بنابراین نتایج این پژوهش حاکی از وجود رابطه معنادار بین فرم شهر

و میزان مصرف انرژی می‌باشد. این نتایج همسو با مطالعات پیشین می‌باشد. همان‌طور که یافته‌های (آسوریو و همکاران، ۲۰۱۷)، (نیک‌پور و همکاران، ۱۳۹۷) اثرات مثبت فرم‌های فشرده بر کاهش مصرف انرژی را نشان داده‌اند. برخی از پیشنهادهایی که در خصوص پژوهش حاضر می‌توان ارائه داد عبارت‌اند از:

- ۱- توجه مدیران و برنامه‌ریزان شهری به مزایای فرم فشرده و هوشمند نسبت به فرم پراکنده.
- ۲- رعایت ضوابط فنی ساختمان و ارتقای استانداردهای موجود جهت افزایش طول عمر مفید ساختمان‌ها.
- ۳- یک مطالعه جامع روی پایداری فرم شهر از منظر انرژی، زمانی کامل و جامع محسوب می‌شود که تمامی بخش‌های مصرف‌کننده انرژی در تمامی مقیاس‌های خرد، میانی و کلان در نظر گرفته شوند؛ لذا لازم است که حداقل سه بخش حمل‌ونقل، زیرساخت و مسکن در این تحقیقات در نظر گرفته شوند و هر سه این بخش‌ها در کلان‌ترین حالت تا جزئی‌ترین حالت مورد مطالعه قرار گیرند.

منابع

- ۱) ابراهیم‌زاده آسمین، حسین؛ رخشانی نسب، حمیدرضا؛ سرگلزایی جوان، طیبه (۱۳۹۵) سنجش پراکندگی / فشرده‌گی شهر زاهدان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۳۵، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص. ۲۳۵-۲۱۳.
- ۲) پورمحمدی، محمدرضا؛ صدر موسوی، میرستار؛ حسین‌آبادی، سعید (۱۳۹۴) ارزیابی الگوی اختلاط کاربری زمین در محلات شهر سبزوار، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۶، شماره ۲۲، صص. ۵۳-۳۴.
- ۳) حاجی پور، خلیل و فروزان، نرجس (۱۳۹۳) بررسی تأثیر فرم شهر بر میزان مصرف انرژی عملکردی در بخش مسکونی، نمونه موردی: شهر شیراز، نشریه هنرهای زیبایی - معماری و شهرسازی، دوره ۱۹، شماره ۴، صص. ۲۶-۱۷.
- ۴) حکمت نیا، حسن؛ موسوی، میر نجف (۱۳۹۰) کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، چاپ دوم، یزد: انتشارات علم نوین.
- ۵) حمزه رستگار، مجتبی (۱۳۹۶) بررسی تطبیقی تأثیر فرم شهر بر رفتار سفر شهری و مصرف سوخ و وسایل نقلیه، مطالعات محیطی هفت حصار، دوره ۵، شماره ۱۹، صص. ۳۰-۱۹.
- ۶) خداکریمی، جمال و قبادی، پریسا (۱۳۹۵) بهینه‌سازی مصرف انرژی در یک ساختمان اداری مجهز به سیستم مدیریت هوشمند، نشریه علمی پژوهشی مهندسی و مدیریت انرژی، دوره ۲، سال ۶، صص. ۲۳-۱۲.
- ۷) رضازاده، مرتضی (۱۳۹۵). بررسی تأثیر فرم شهر بر الگوی مصرف انرژی در شهر بابلسر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی عامر نیک پوری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران.
- ۸) رفیعیان، مجتبی؛ فتح جلالی، آرمان؛ داداش پور، هاشم (۱۳۹۰) بررسی و امکان‌سنجی تأثیر فرم و بلوک‌های مسکونی بر مصرف انرژی شهر مورد مطالعه: شهر جدید هشتگرد، آرمان شهر، دوره ۴، شماره ۶، صص. ۱۱۶-۱۰۷.
- ۹) ساعد نیا، فاطمه؛ حسینی، هادی؛ قدرتی، حسین (۱۳۹۵) تحلیل تفاوت‌های فضایی کیفیت زندگی در شهر همدان، مطالعه موردی: شهر همدان، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۷، شماره ۲۵، صص. ۱۶-۱.
- ۱۰) سیفی، بهاره (۱۳۹۴) تدوین راهنمای برنامه‌ریزی مصرف انرژی با تأکید بر کاربری زمین نمونه موردی: سعیدیه شمالی همدان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی نجما اسمعیل‌پور، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد.
- ۱۱) صرافی، مظفر؛ توکلی‌نیا، جمیله؛ محمدیان مصمم، حسن (۱۳۹۳) اندیشه‌های نو در برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول، تهران: انتشارات قدیانی.
- ۱۲) صفی، سمیه و نظریان، اصغر (۱۳۹۳) نقش ساختار مدیریت شهری در توسعه فرهنگ شهر و شهرنشینی، مورد مطالعه: شهر همدان، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۸، شماره ۲۹، صص. ۷۳-۵۱.
- ۱۳) عباسی، حیدر و حاجی پور، خلیل (۱۳۹۳) تحلیل تجربی تأثیر فرم شهر بر رفتار سفر خانوارها در محلات مختلف شهری شیراز، مجله باغ نظر، دوره ۱۱، شماره ۲۹، صص. ۳۲-۲۳.

- ۱۴) فتحیان پور، مژگان (۱۳۸۱) بررسی انرژی مقید در میزان مصرف خانوار، دومین همایش بین‌المللی بهینه‌سازی مصرف سوخت در ساختمان، صص. ۱۱-۱.
- ۱۵) قدمی، مصطفی؛ بهرامی، یوسف؛ دیلم صالحی، مهسا (۱۳۹۶) تأثیر فرم کالبدی شهر بر شیوه سفر شهروندان، مورد مطالعه: شهر ساری، نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، دوره ۴، شماره ۲، صص. ۴۵-۵۶.
- ۱۶) لینچ، کوین (۱۳۸۷) سیمای شهر، مترجم: منوچهر مزینی، چاپ هشتم، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۱۷) مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵، سرشماری عمومی نفوس مسکن.
- ۱۸) نصراللهی، فرشاد (۱۳۹۰) ضوابط معماری و شهرسازی کاهش‌دهنده مصرف انرژی ساختمان، نشست کمیته ملی انرژی ایران.
- ۱۹) نیک‌پور، عامر؛ لطفی، صدیقه؛ رضازاده، مرتضی (۱۳۹۷) تحلیل رابطه میان فرم شهر و شاخص دسترسی، مورد مطالعه: شهر بابلسر، فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، دوره ۷، شماره ۳ (پیاپی ۲۶)، صص. ۸۵-۱۰۶.
- ۲۰) نیک‌پور، عامر؛ لطفی، صدیقه؛ رضازاده، مرتضی؛ الهقلی تبار نشلی، فاطمه (۱۳۹۷) تحلیل رابطه میان فرم شهر و مصرف انرژی در بخش مسکنی، مورد مطالعه: بابلسر، مجله جغرافیایی و توسعه فضای شهری، دوره ۵، شماره ۱، شماره پیاپی ۸، صص. ۷۱-۹۲.
- 21) Anderson, W.P. & Kanaroglou, P.S. & Miller, E.I. (1996) Urban Form, Energy And The Environment, A Review Of Issues And Policy, Urban Studies, Vol.33, No.1, pp. 7-35.
- 22) Caves, Roger. (2005) The Encyclopedia Of The City, London: Routledge.
- 23) Fery, Hildebrand. (2005) designing the City Toward a mor sustainable urban form, second edition, London: Taylor & francis Group.
- 24) Grubler, A. (2012) Urban Energy Systems. In G. W. Team, Global Energy Assessment (GEA) Toward a Sustainable Future, Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA and the International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, Austria, pp 1307-1400.
- 25) Okeil, A. (2010) A Holistic Approach To Energy Efficient Building Forms, Energy And Buildings, Vol.42, pp.1437-1444.
- 26) Osorio, B. & McCullen, N. & Walker, I. & Coley, D. (2017) Understanding the Relationship between Energy Consumption and Urban Form, Athens Journal of Sciences, Vol.4, No.2, pp.115-142.
- 27) Soltani, A. & Mehraein, M. & Ehsan, S. (2012) Urban features and energy consumption at local level, Journal of Urban and Environmental Engineering, Vol.6, No.2, pp.43-47.
- 28) Weinberg, S. L. & Knapp, S. (2002) Data Analysis For The Behavioral Sciences Using Spss, Cambridge University Press, Cambridge.